

ד"ר מרדכי שומרון

כרם היה לידידי' – האם יהיה יין קדוש בקדושת שביעית בשמיטה תשפ"ב?

מבוא

ייצור יין ומיץ ענבים הקדושים בקדושת שביעית הוא אחד האתגרים המקצועיים וההלכתיים הקשים ביותר בשנת השמיטה. בזני גפן היין המגודלים בארץ ובעולם כיום, מקובל לבצע זמירה יסודית ומדוקדקת בכל שנה בתקופת השלכת. הסיבה לכך היא שפקעי הפריחה מתפתחים על השריגים החד-שנתיים, וללא פעולת זמירה לפני התעוררות הפקעים מתקבל יכול באיכות נמוכה ובעל ערך כלכלי ירוד. ישנם זנים שבהם אי ביצוע הזמירה עלול לגרום נזק לכרם לא רק בשנה הנוכחית אלא גם בשנים הבאות.

א. איסור הזמירה בכרם

מלאכת הזמירה בשמיטה נאסרה בתורה במפורש (ויקרא כה, ד): 'ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה', שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'. כורמים המסתמכים על היתר מכירת הקרקעות לנכרי בשמיטה, מבצעים את הזמירה ע"י גוי, היות ומלאכה שאיסורה מדאורייתא, אין לבצעה ע"י יהודי, גם לאחר ביצוע מכירת הקרקע.¹ כורמים שאינם מסתמכים על 'היתר המכירה', או שמעוניינים לייצר יין ומיץ ענבים במסגרת אוצרות בתי הדין, מחויבים למצוא פתרונות הלופיים.

ב. זני הגפן בעבר וכיום

זני הגפן אשר מגדלים כיום בישראל מיובאים מהעולם הרחב, והם אינם הזנים אשר גידלו אבותינו בארץ, בעת היות ישראל על אדמתם. ייתכן שהאגרוטכניקה המקובלת לגידול הזנים כיום שונה במהותה משיטות גידול הגפן בעת העתיקה. בשנים האחרונות נערך מחקר מקיף ויסודי לאיתור זני הגפן העתיקים ואולי האנדמיים שגדלו בארץ ישראל. המטרה היא להתחקות אחר העושר הגנטי הגלום בטיפוסים אלו, ולחדש את השימוש בתכונות רצויות אשר אינן בידינו כיום, כגון עמידות למחלות, לשינויי מזג אוויר

1. ר' יצחק אלחנן ספקטור, מובא בשו"ת בית הלוי ח"ג ס' א ענף ה; שו"ת ישועות מלכו, יו"ד ס' נג, נה; שבת הארץ פ"ח ה"ח אות ה; משפט כהן, ס' עא אות ב-ג; ספר השמיטה עמ' צד; בצאת השנה עמ' לח סעי' א.

ולבעיות קרקע. את המחקר המתקדם מוביל ד"ר אלישיב דרורי מאוניברסיטת אריאל שבשומרון. יש להניח שטיפוסי גפן היין שגידלו בארץ בעת העתיקה היו חזקים ועמידים ויכלו לצלוח בשלום דילוג על הזמירה בשנת השמיטה, ללא כל נזק ניכר. גם הזנים הללו היו זקוקים לזמירה קבועה, שהרי נאמר בתורה: 'שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך', אולם נראה שטיפוסי הגפן בעבר גילו סבילות גבוהה גם לאי זמירה של שנה ואף שנתיים, כאשר נהג היובל.

ג. מצוות אכילת פירות שביעית

אף שהרמב"ם אינו מונה את אכילת פירות שביעית כמצווה, משתמע מדברי הרמב"ן² שישנה מצווה מן התורה לאכול פירות שביעית³ וכן נראית דעת הרב קוק.⁴ הלימוד הוא מהנאמר בתורה (ויקרא כה, ו): 'לכם לאכלה', וכן מהפסוק (שמות כג, יא): 'ואכלו אביוני עמך'.

ד. הידוש גידול הגפן בארץ

במשך הגלות הארוכה, יהודים כמעט ולא עסקו בחקלאות בארץ ישראל. גידול הכרמים הלך והתדלדל, ובשנות השלטון המוסלמי והתורכי כמעט וחדל לגמרי. בתחילת שיבת ציון המחודשת נבנו המושבות הראשונות, והחלוצים, שהיו ברובם שומרי מצוות, נטעו כרמים בסיוע הברון רוטשילד. זני גפן היין שהובאו לארץ, בעיקר מצרפת, היוו את הבסיס לחידוש ענף היין והיקבים בישראל. טכניקות הגידול של זנים אלו מבוססות על זמירה קפדנית בכל שנה. האתגר שניצב בפני הכורמים החדשים בארץ ישראל בשמיטה היה קשה. על רקע זה התנהל פולמוס השמיטה המפורסם בין תומכי 'היתר המכירה' לבין המתנגדים לו. למעשה, פולמוס הלכתי זה נמשך גם כיום, אף שחלפו כבר 140 שנה מאז החל, ואכמ"ל.

בעשרות השנים האחרונות נעשו עבודות ומחקרים, במטרה למצוא דרכים הכשרות מבחינה הלכתית לגידול ענבי יין בשמיטה. רוב הפתרונות שהוצעו ויושמו בשטח היו עפ"י שיטת ה'חזון איש' השוללת את 'היתר המכירה' מחד גיסא, ומאידיך גיסא מתירה מלאכות מסוימות אשר באמצעותן ניתן לקבל יבול סביר של ענבי יין במסגרת 'אוצר בית דין'. על נושא זה כבר נכתב רבות בעבר.⁵

ה. המצב כיום

אנו עומדים כעת כשנה ורבע לפני שמיטה תשפ"ב. מתוך שיחות עם כורמים ברחבי הארץ באשר להיערכותם לשמיטה, מתקבלת תמונה מורכבת. ישנם חקלאים אשר

2. רמב"ן, סהמ"צ לרמב"ם, נוספות מ"ע ג.
3. עי' מגילת אסתר, ספר המצוות לרמב"ם, השגה ג של הרמב"ן.
4. דעת כהן סי' רמ; משפט כהן סי' פה; שבת הארץ פ"ו ה"א אות ב; שם, קונ"א סי' כא.
5. ד"ר משה זקס, המעיין, תמוז תשע"ד (נד, ד), 210, עמ' 63-72; הנ"ל, הליכות שדה 183 (חשוון תשע"ד), עמ' 16-22.

מתכוונים להסתמך על 'היתר המכירה' ולגדל כמעט כרגיל. מובן שהתוצרת לא תקבל את אישורם של ועדי הכשרות המתנגדים ל'היתר המכירה'. ישנם חקלאים אשר בדעתם 'לדלג' על ייצור יין ומיץ ענבים בשנת השמיטה, להשבית את הכרמים או לבצע גרדום של הגפנים בשמיטה.⁶ בשתי דרכים אלו, הימנעות מוחלטת מזמירה או ביצוע גרדום, לא צפוי להתקבל יכול איכותי ומשמעותי, אם בכלל. אומנם בכמה מקרים בעבר היו גם הפתעות לחיוב. חקלאי הנוקט בדרכים אלו מוותר למעשה על היבול וממילא על ההכנסה הצפויה ממנו. במקרים אלו המדינה אמורה לתת לחקלאי פיצוי מסוים כדי למזער את נזקו. בחירה בדרך של השבתה מוחלטת של הכרם והימנעות מביצוע זמירה עלולה אף לגרום לנזק ארוך טווח לגפנים, ואכן היו חקלאים שניזוקו מכך בעבר באופן ניכר.

הדרך השלישית היא גידול הענבים בשמיטה במסגרת 'אוצרות בתי הדין'. ישנן שיטות מספר כדי להגיע למטרה זו. חלקן קשות לביצוע מבחינה מקצועית ומעשית, וחלקן מורכבות פחות. לכל שיטה ישנם יתרונות וחסרונות. מאמר זה אינו עוסק בטכניקות אלו. בעבר נוסו שיטות שונות, חלקן הצליחו יותר וחלקן פחות. יש להניח כי ניתן לשפר עוד את הדרכים והאמצעים לייצור יין בקדושת שביעית, באמצעות הרחבת המחקרים ושכלול של הפתרונות הקיימים.

1. הכורם והצרן

הבעיה הניצבת בפנינו כיום, כשנה בלבד לפני שנת השמיטה, היא שכמעט ואין מוטיבציה מצד הכורמים לייצר יין הקדוש בקדושת שביעית בעבור אוצרות בתי הדין השונים. השאלה הנשאלת היא כיצד קורה שדווקא כיום, כאשר החקלאות בישראל כה מפותחת, והחקלאים מגיעים להישגים מרשימים בכל קנה מידה בינלאומי, דווקא תוצרת של קדושת שביעית מוטלת בקרן זווית. ישנן כמה סיבות שבעטיין החקלאים אינם רוצים לייצר יין ומיץ ענבים הקדושים בקדושת שביעית:

1. קשיים טכניים - צריך להתמודד עם טכניקות מורכבות ויקרות לביצוע.
2. רווחיות נמוכה - חלק מהציבור הדתי מוכן לשלם תמורת יין ומיץ ענבים מחיר נמוך בלבד, בטענה שהמחיר אמור לכסות רק את הוצאות הייצור והחלוקה. ציבור זה אינו מתחשב בכך שגם החקלאי ומשפחתו אמורים לשרוד מבחינה כלכלית בשנת השמיטה ואחריה. ייצור יין בקדושת שביעית עשוי להיות יקר יותר מהייצור הרגיל, עקב הדרישות ההלכתיות המיוחדות, המכבידות על ההתנהלות המשקית ודורשות מהחקלאי הקצאת משאבים נוספת.

6. גרדום היא פעולה של כריתת נוף הצמח והשארת הגזע בלבד לצורך חידוש הכרם. מלאכה זו אינה מוגדרת כמלאכת זמירה האסורה מן התורה, והיא מותרת בדרכים מסוימות; שבת הארץ, פ"א ה"ג אות א; קונ"א סי' יא; משפט כהן סי' סז; בצאת השנה עמ' לא סעי' ה, עמ' לג הערה 10, עמ' נ חוזר יג; הליכות שדה 47 עמ' 10-27.

3. היעדר ביקוש לתוצרת הקדושה בקדושת שביעית - חלק מהציבור שומר המצוות חושש מלצרוך תוצרת של קדושת שביעית. ישנו חשש שאנשים ייכשלו בשאריות שיוותרו בסוף הסעודה, ובכלל - מדוע להיכנס לנושא מורכב אם אפשר לקדש על יין רגיל, ללא קדושה? כבר הורגלנו לראות תווית 'ללא חשש טבל ושביעית' על בקבוקי היין שאנו צורכים. 'ללא חשש טבל' - זה מובן, אך 'ללא חשש שביעית'?? אדרבה, יהודי צריך לטרוח ולחפש יין הקדוש בקדושת שביעית, כדי לקדש עליו בשבת ובחג ובשאר שמחות. והנה לדאבון ליבנו, במקום שהביקוש לתוצרת קדושה ילך ויגדל, הביקוש דווקא הולך וקטן. גופי מסחר וכשרות מייבאים בשמיטה (ולא רק בה) מיץ ענבים ויין מחו"ל במחירים מוזלים 'ללא חשש שביעית'. בחוגים מסוימים אף רואים 'הידור' בשימוש ביין תוצרת חו"ל בשמיטה, והדבר בבחינת 'עליונים למטה ותחתונים למעלה'. מי יתבע את עלבונה של ארץ ישראל?

4. חיוב ביעור ביין ומיץ ענבים - סיבה נוספת לצריכה המועטת של הציבור היא החיוב לבער את היין. ישנם צרכנים שחוששים מהצורך לבער את היין במועדו, ומעדיפים תוצרת ללא קדושת שביעית. המצב הנכון היה צריך להיות הפוך. דווקא יין המשתמר זמן ארוך ניתן לצריכה כמעט ללא קשיים ומגבלות במטבח (בניגוד לשמן הקדוש בקדושת שביעית). לאחר הביעור, ההפקרה והזכייה בו מחדש ע"י הבעלים וחבריהם, ניתן להמשיך וליהנות מהשימוש ביין הקדוש לאורך זמן.

ז. משימות לתיקון המצב

מתוך שיחות עם כורמים שייצרו בעבר יין ומיץ ענבים בקדושת שביעית בעבור 'אוצר בית דין', מסתבר שהם נקלעו לקשיים כלכליים גדולים, ולחלקם אף נגרמו נזקים בכרמים. אין פלא אפוא שהכורמים אינם מוכנים להמשיך ולשאת את משא השמיטה על גבם לבדם. רוב הציבור שבעבורו הם מתאמצים לגדל תוצרת בקדושת שביעית, למעשה, עומד מנגד וכלל אינו מעוניין בתוצרת. שומה עלינו כציבור השואף להתקדש בקדושת הארץ והזמן להתחיל לפעול כעת לתיקון המצב.

ישנם שלושה מישורים שצריך לפעול בהם:

1. מחקר חקלאי יישומי - שיפור טכניקות הגידול המותרות עפ"י הפוסקים מבחינה הלכתית, וחיפוש דרכים מקצועיות להוזלת הגידול ככל הניתן.
2. חשיבה מחודשת על דרכי ההפצה והחלוקה של התוצרת, כדי להוזיל את ההפצה ולהגיע לציבור צרכנים שומרי שביעית רחב יותר.
3. המהלך העיקרי הנדרש הוא הגברת המודעות לצריכה של תוצרת הקדושה בקדושת שביעית. יש לערוך מסע הסברה נרחב בהשתתפות רבנים ומחנכים מכל המגזרים. שיתוף פעולה בהאדרת הנושא בין המגזרים השונים עשוי להועיל לחקלאים 'גיבורי כח' - עושי דברו' וגם להגביר אהבת ישראל וקירוב לבבות בעם. מכון התורה והארץ משתדל לפעול להצלחת הנושא, אך האחריות והערבות ההדדית הינה של כל הציבור שאהבת העם וקדושת הארץ בראשו ובלבו.